

VỀ LÀNG NGHỀ CHẠM KHẮC GỖ LA XUYÊN

TRẦN THỊ KIM QUỲ*

TÓM TẮT

La Xuyên là một làng mộc nổi tiếng, có bề dày lịch sử. Sức sống của làng nghề này là ở tài năng “thiên bẩm” và biết nương theo sự đổi thay của xã hội mà tồn tại. Ngày nay, theo sự đổi mới, ngoài đồ thờ truyền thống, La Xuyên còn có nhiều sản phẩm gỗ mỹ nghệ độc đáo, riêng biệt... và dần trở thành một tâm điểm trong tour du lịch làng nghề truyền thống.

Từ khóa: làng nghề; chạm khắc gỗ; đồ mỹ nghệ; đồ thờ.

ABSTRACT

La Xuyên is a famous carpenter village with a history of thousand years. The vitality of this village is based on the natural talents and adaptation to the up-and-down of history. Today, beside wooden worship items, La Xuyên produces different wooden art items and become a tourist attraction.

Key words: Craft village; wooden carving; handicraft; wooden worship items.

Theo thống kê của Sở Công thương tỉnh Nam Định, toàn tỉnh Nam Định hiện có 124 làng nghề thủ công, trong đó, có 13 làng nghề mộc và chạm khắc gỗ. La Xuyên là một làng cổ, thuộc xã Yên Ninh, huyện Ý Yên, có bề dày về truyền thống lịch sử - văn hoá trong vùng Sơn Nam Hạ. Ngoài canh tác nông nghiệp, La Xuyên còn có nghề chạm khắc gỗ nổi tiếng. Cộng đồng cư dân nơi đây đã bảo tồn và phát huy được những giá trị văn hoá vật thể, bao gồm những công trình gắn với tôn giáo, tín ngưỡng, như đình, đền, chùa, miếu, nhà thờ họ, cùng những nghi thức nghi lễ gắn liền các di tích... Các cụ cao niên trong làng cho biết, hầu hết kiến trúc tôn giáo, tín ngưỡng ở La Xuyên hiện nay đều do dân làm thợ trong làng trực tiếp xây dựng. Những di tích này đã tạo ra bức tranh hài hoà, sinh động trong tổng thể không gian văn hoá của làng. Đó là những minh chứng sống động về tài nghệ của làng nghề này. Nằm trong vùng văn hoá cổ, người La Xuyên luôn mang trong mình dòng máu nghề nghiệp cha truyền con nối, từ thơ ấu, họ đã được làm quen với tiếng bào, tiếng đục, tiếng chày... Xóm làng quần tụ trên 100 hộ, với trên

5.000 nhân khẩu, trong đó, có gần 4.000 lao động (bao gồm cả người dân nơi khác đến học và làm nghề). Đây là nguồn nhân lực dồi dào, là tiềm năng phát triển của làng nghề hiện nay.

Tư liệu khảo sát cùng với bản thân tích hiện đang lưu giữ ở đền thờ tổ nghề cho biết về lịch sử nghề và tổ nghề như sau: Vào thời Đinh - Lê, khi giặc phương Bắc xâm lược nước ta từ hướng đường sông, đường biển, Thập đạo Tướng quân Lê Hoàn đã chấn chỉnh thủy binh chống giặc. Biết tiếng làng thợ La Xuyên, ông sai sứ thân về chiêu mộ quân sĩ. Hiệp thợ làng La Xuyên do lão La và nhiều trai thợ hăng hái lên đường, nhưng tiếc thay, tất cả đã ngã xuống vì vận mệnh của dân tộc. Để ghi nhớ công ơn này, nhà vua đã truy tặng lão La tước hiệu “Đinh điện quan đại thần” và ban cho dân làng bát hương, hương đăng thờ phụng tưởng nhớ ông. Dân làng rước bát hương từ kinh đô Hoa Lư về theo con đường sông. Thuyền qua núi Dục Thúy, bỗng thấy con rồng vàng bay lên, thuyền vào sông Sắt, tới bìa làng ngày nay thì mắc cạn, chân sào chổng, đẩy mãi mà thuyền vẫn không ra. Hương lão lập đàn, thắp hương cầu khẩn, xin âm dương, thấy đồng sắp, đồng ngựa, mới hay lão La muốn ngự trị tại đây, bèn lập đền thờ ông tại bờ sông. Các cụ cao niên còn cho biết, trong một cuộc

* *Vụ Khoa học Công nghệ và Môi trường,
Bộ VHTTDL*

xô xát, tranh giành việc thờ thánh, người dân La Xuyên nhanh tay đã giành được bát hương đem về thờ tạm trong ngôi nhà tranh vách đất để chờ ngày tốt dựng đình thờ phụng.

Theo giai thoại, gia phả của một số dòng họ, nghề mộc ở làng La Xuyên thịnh đạt cho tới ngày nay đã hơn 1.000 năm lịch sử. Ban đầu, những người thợ thủ công chỉ làm nhà ở, rồi dựng chùa, tạc tượng; làm đình - chạm khắc phù điêu trang trí, hành nghề cha truyền con nối. Dân làng không nhớ hết những công trình do ông cha họ đã tạo dựng trong thiên hạ, chỉ biết rằng, dấu chân người La Xuyên đã đi khắp mọi miền quê. Sau Cách mạng tháng Tám (năm 1945), người dân làng nghề đã chuyển sang làm đồ gia dụng, như sập gụ, tủ chè, bàn ghế... để đáp ứng nhu cầu tiêu dùng của thị trường trong nước và ngoài nước.

Với truyền thống lịch sử lâu đời, các sản phẩm của làng nghề chạm khắc mộc La Xuyên đã tạo ra những đặc điểm riêng của sản phẩm làng nghề. Hiện nay, có thể chia sản phẩm của làng nghề thành 3 loại hình chính, như: đồ gia dụng (Đây là mặt hàng đang được nhiều người ưa chuộng, được làng tập trung sản xuất nhiều nhất. Đồ gia dụng được chia làm nhiều loại: bàn ghế, sập, tủ, cửa, lan can cầu thang, giường... Bên cạnh đó, còn rất nhiều mặt hàng gia dụng khác, như bể cá cảnh, đồng hồ, khung gương... Khách hàng ưa thích đồ gia dụng ở đây bởi vì mẫu mã đa dạng, phong phú, đáp ứng được yêu cầu của cả những vị khách khó tính nhất, bởi chất lượng sản phẩm tốt và giá thành hợp lý); đồ mỹ nghệ (Đồ gỗ mỹ nghệ của làng cũng là mặt hàng được nhiều người ưa chuộng và thường mua kèm khi mua bàn ghế, nhằm tạo nên một không gian sang trọng - phong cách - lịch sự trong phòng khách. Đồ mỹ nghệ được sản xuất nhiều, đó là tranh rổ quạt, với chủ đề thi họa, chạm khắc chân dung người phụ nữ Việt Nam mặc áo dài, tranh tứ quý: tùng, cúc, trúc, mai, hay tranh đôi trang trí chủ đề long phượng sum vầy, long vân khánh hội, tranh khảm trai với mô típ quen thuộc: vinh quy bái tổ, mai diều, trúc tước... Tất cả đều được chạm khắc tinh xảo, lột tả được ý nghĩa, biểu tượng cũng như nét sống động, hài hòa mà bình dị thân thuộc của nghệ thuật thẩm mỹ vốn có từ xưa tới nay của người Việt Nam. Bên cạnh đó, nhiều loại sản phẩm mỹ nghệ

khác cũng được người thợ La Xuyên tạo tác để phục vụ thú chơi đồ gỗ của những ai thích sự độc đáo, như giá ngà voi, trang trí chân đồng hồ, đôi bình... Ở mỗi loại sản phẩm, người thợ chạm lại chế tác ra nhiều mẫu mã, chủ đề trang trí khác nhau để làm tăng tính đa dạng cho sản phẩm và đáp ứng nhu cầu của khách hàng). Ngoài ra, gần đây, một số sản phẩm mỹ nghệ được làm bằng gỗ "Nu" (loại gỗ có thân mọc ngầm trong đất), với vân rất đẹp, như vân đá: Đó là mặt hàng cao cấp và rất hiếm; đồ thờ cúng (Đồ thờ cúng của làng tập trung vào các loại: cuốn thư, câu đối, bàn thờ, ngai thờ, khung tranh... dành cho việc thờ cúng ở các gia đình, dòng họ. Sản phẩm này của La Xuyên làm ra có nét đặc trưng so với sản phẩm của các làng nghề lân cận, như: Ninh Xá Thượng, Ninh Xá Hạ. Đồ thờ ở làng La Xuyên thường làm bằng gỗ gụ, chữ Hán trên câu đối, cuốn thư thường được khảm trai và đánh véc ni, đánh bóng. Trong khi đó, các làng bên đều làm bằng gỗ mít, sơn đen, hoặc sơn son thếp vàng. Đó là những nét đặc trưng để so sánh sản phẩm đồ thờ của làng La Xuyên với các làng bên. Từ đó cho thấy, dù là loại hình sản phẩm nào thì yếu tố đẹp và sang luôn tồn tại trong các mặt hàng của người La Xuyên). Ngoài ra, trong những năm gần đây, các nghệ nhân trong làng còn sáng tạo ra những sản phẩm mới, được nhiều người ưa chuộng, đó là tượng trang trí, thường có kích thước nhỏ hơn tượng thờ và đa dạng về mẫu mã. Các sản phẩm này thường được kết hợp đồng bộ với sập gụ - tủ chè. Bên cạnh đó, người thợ La Xuyên còn làm tượng chim, thú không kém phần sinh động và sắc nét.

Có thể nói, những người thợ thủ công, nghệ nhân làng nghề La Xuyên luôn tìm tòi, sáng tạo ra cái mới, chính điều đó đã giúp làng này tồn tại lâu bền trước những thử thách. Tuy nhiên, họ không chuyên môn hóa về một loại sản phẩm hay mặt hàng nhất định. Những gia đình thợ thủ công luôn làm nhiều mặt hàng sản phẩm: bàn ghế, khung tranh, sập gụ - tủ chè, bàn thờ, cuốn thư, câu đối... (Có gia đình tập trung tạc tượng và làm đồ thờ, nhưng họ vẫn làm bàn ghế, đồ mỹ nghệ). Trong quyển *Đồ gỗ mỹ nghệ cao cấp* của Hiệp hội Làng nghề xuất bản, có tới hơn 100 mẫu bàn ghế do người thợ làng nghề La Xuyên tạo ra. Đây là tài liệu quan trọng phân theo từng loại hình sản phẩm,

Đồ gỗ mỹ nghệ làng La Xuyên - Nguồn: <http://thegioidoco.net>

giúp cho làng nghề quảng bá sản phẩm của mình đến với các đối tượng khách hàng có nhu cầu khác nhau. Về đề tài của sản phẩm, tùy theo mặt hàng mà người thợ La Xuyên thể hiện sao cho phù hợp, hoặc nếu khách có nhu cầu làm theo ý mình thì chỉ cần nêu ý tưởng, họ sẽ đáp ứng yêu cầu của khách một cách trọn vẹn. Đối với mặt hàng như sập gụ, tủ chè có mô típ trang trí: Bát tiên quá hải; Tam cố thảo lư; Văn Vương cầu hiền; Lã Vọng câu cá; Mục đồng thổi sáo; Phúc - Lộc - Thọ... Bàn ghế thường chạm trổ hoa lá, trúc tước, mai điểu, khảm trai, thi họa, hoa văn khác nhau, phong cảnh sơn thủy, cầm kì thi họa, tiều phu đón củi... Ở tranh gỗ trang trí: Tứ quý (tùng, cúc, trúc, mai), chân dung người phụ nữ Việt Nam cổ truyền chơi nhạc cụ dân tộc, Vinh quy bái tổ, Đào viên kết nghĩa... Còn với một số mặt hàng như: Giường ngủ, bàn trang điểm, giá để đồng hồ, người thợ thường đan xen trang trí giữa các đề tài cổ và hiện đại. Về kiểu dáng, mẫu mã sản phẩm của làng nghề La Xuyên khá đa dạng, có thể lựa chọn để đặt vào bất kì không gian nào. Từ những bộ bàn ghế kiểu thân trúc đến những bộ bàn ghế vuông thành sắc cạnh, đơn giản nhưng không kém phần thu hút, những bộ bàn ghế trông như những hình thù độc đáo được làm từ những

gốc cây cổ thụ, hay những bộ bàn ghế chạm rồng tinh xảo... khiến cho người xem phải ngỡ ngàng trước vẻ đẹp của sản phẩm. Những chiếc sập chân quỳ dạ cá, với nhiều kiểu dáng, song vẫn mang vẻ đẹp sang trọng, cổ kính. Từ đề tài trang trí cho đến kiểu dáng, mẫu mã của mỗi sản phẩm cho thấy, những người thợ La Xuyên rất am hiểu về đề tài thể hiện, kỹ thuật tạo tác điêu luyện... Đây chính là yếu tố đặc trưng của văn hoá làng nghề được kết tinh trong mỗi sản phẩm được tạo ra. Do đó, đồ gỗ của làng nghề La Xuyên đã và đang tạo được chỗ đứng vững trên thị trường hiện nay.

Gần đây, La Xuyên nổi lên như một trong những làng nghề được khách du lịch trong và ngoài nước quan tâm. Bên cạnh những sản phẩm độc đáo, vẻ mặt giao thông, làng nghề này nằm sát bên quốc lộ 10, rất thuận tiện cho việc lưu thông, giao thương hàng hóa và phát triển du lịch. Trong những năm qua, đặc biệt là từ năm 2010 đến nay, Đài Truyền hình Kỹ thuật số VTC trong chương trình "Gìn giữ cho muôn đời sau" đã giới thiệu hình ảnh làng nghề đến với đông đảo người dân trong nước và khách nước ngoài, làng nghề La Xuyên cũng là điểm đỗ cho cuộc "hành hương" vào lĩnh vực nghệ thuật nghề thủ công Việt.

Khảo sát tại làng nghề cho thấy: Trong 05 năm trở lại đây, làng đã tiếp đón hàng nghìn lượt khách trong và ngoài nước đến tham quan và mua sắm sản phẩm của làng. Nhiều sản phẩm có giá trị nghệ thuật cao được bán đã đem lại thu nhập đáng kể cho các hộ gia đình làm nghề. Đối với khách tham quan trong nước, qua khảo sát cho thấy, đa số khách du lịch khi tới tham quan làng nghề La Xuyên nằm trong tour du lịch tham quan các di tích lịch sử của tỉnh Nam Định, như: đền Trần, chùa tháp Phổ Minh..., hoặc tour du lịch gắn kết giữa các di sản văn hoá của tỉnh Ninh Bình với du lịch làng nghề. Trước thực tế đó, trong một vài năm trở lại đây, làng nghề La Xuyên đã được chính quyền địa phương quan tâm và đầu tư về cơ sở hạ tầng giao thông, một mặt để phục vụ giao thương buôn bán, mặt khác cũng là để phục vụ phát triển du lịch các làng nghề trên địa bàn tỉnh Nam Định. Ủy ban nhân dân tỉnh Nam Định đã thông qua dự án xây dựng các khu tiểu thủ công nghiệp. Đây là nền tảng giúp cho làng nghề chạm khắc gỗ phát triển và tạo cơ sở cho sản phẩm du lịch được quảng bá rộng rãi. Ông Nguyễn Văn Dân, 57 tuổi, khách du lịch đến La Xuyên cho biết: "Tôi đã đi nhiều làng nghề chạm khắc gỗ, như: làng chạm khắc gỗ Phù Khê, Kim Thiểu, Đồng Kỵ (Bắc Ninh), Dư Dụ, Thiết Úng (Đông Anh, Hà Nội), nhưng bản thân và một số người bạn rất ưa chuộng sản phẩm chạm khắc gỗ ở La Xuyên vì có những nét riêng độc đáo chứa đựng trong từng sản phẩm". Ý kiến của ông Dân cũng sẽ là một khẳng định có tính khách quan cho khả năng phát triển làng nghề ở La Xuyên.

Đối với du khách nước ngoài, theo anh Trần Văn Quang, 47 tuổi, quản lý doanh nghiệp Đồ gỗ Hiên Oanh cho biết: "Khách nước ngoài đến tham quan làng nghề khoảng trên 200 lượt/năm. Họ thường đi theo tour du lịch ở Bái Đính hay Cố đô Hoa Lư - Tràng An bên Ninh Bình tiện đường sang tham quan làng nghề La Xuyên và bên làng nghề đúc đồng ở trên Tống Xá. Khách nước ngoài chủ yếu là tham quan, quay phim về làng nghề và các sản phẩm của làng nghề. Có những đoàn khách đến từ Trung Quốc, Đài Loan, Hồng Kông, Nhật Bản và một số khách đến từ các nước châu Á có mua sản phẩm của làng nghề. Nhưng điều cơ bản là họ đi tìm kiếm nguồn hàng để nhập khẩu về nước họ. Khách mua nhiều nhất vẫn là

khách hàng đến từ Hồng Kông và Nhật Bản. Khách du lịch nước ngoài thường đi theo nhóm từ 4 đến 5 người và có hướng dẫn viên du lịch". Cho đến nay, chính quyền địa phương đã có xu hướng xây dựng chiến lược phát triển du lịch làng nghề. Tuy nhiên, để La Xuyên trở thành một làng nghề có sức thu hút khách du lịch trong và ngoài nước cần phải phấn đấu để đạt được các tiêu chuẩn cao hơn, cụ thể như: 1/Có sản phẩm độc đáo, đặc sắc, tinh xảo gắn liền với đội ngũ nghệ nhân; 2/Có trung tâm giới thiệu và bày bán sản phẩm làng nghề, có nơi để các nghệ nhân biểu diễn quy trình sản xuất sản phẩm phục vụ khách du lịch xem; 3/Có cơ sở hạ tầng giao thông thuận lợi, có bảng chỉ dẫn rõ ràng phục vụ cho khách tham quan, đảm bảo môi trường sản xuất trong sạch, không bị ô nhiễm, xây dựng các cơ sở dịch vụ ăn uống tách biệt với các cơ sở xuất; 4/Đào tạo đội ngũ nhân viên có thể thuyết minh phục vụ khách du lịch khi họ đến tham quan làng nghề; 5/Tạo dựng cảnh quan không gian làng nghề và phục hồi những yếu tố văn hoá truyền thống tốt đẹp của làng nghề để giới thiệu cho khách tham quan.

Bên cạnh đó, làng La Xuyên cần phải liên kết với các làng nghề tiêu biểu khác, như làng mộc, làng đúc đồng Tống Xá (xã Yên Xá, huyện Ý Yên), kể cả với một số di sản văn hoá và làng nghề chạm khắc đá ở tỉnh Ninh Bình, để cùng xây dựng tour du lịch mang lại hiệu quả trong quá trình khai thác sản phẩm du lịch ở các làng nghề này. Từ đó, khả năng để La Xuyên trở thành một làng nghề du lịch phát triển bền vững sẽ thành hiện thực trong tương lai không xa./

T.T.K.Q

Tài liệu tham khảo:

- 1- Ủy ban nhân dân tỉnh Nam Định (2005), *Địa chí Nam Định*.
- 2- Sở Công thương Nam Định (2007), *Nghiên cứu đánh giá và công nhận làng nghề truyền thống, nghệ nhân tỉnh Nam Định, Đề xuất các giải pháp phát triển*.
- 3- Trần Thị Kim Quế (2010), *Nghiên cứu một số lễ hội làng nghề ở Nam Định trong đời sống xã hội hiện nay - Đề tài nghiên cứu khoa học*.
- 4- Phạm Côn Sơn (2004), *Làng nghề truyền thống Việt Nam*, Nxb. Dân tộc, Hà Nội.
- 5- Trần Thị Thanh Thủy (2011), *Phát triển làng nghề tỉnh Nam Định trong thời kỳ công nghiệp hoá - Luận văn tốt nghiệp*.
(Ngày nhận bài: 21/4/2015; Ngày phản biện đánh giá: 03/5/2015; Ngày duyệt đăng bài: 05/5/2015).